

HET JAARVERSLAG¹⁾

Opmerkingen over de verslaggeving van grote Nederlandse ondernemingen

door Prof. Dr. Th. M. Scholten

In het kader van de studiedagen over winst en vermogen is mij verzocht een inleiding te houden over problemen met betrekking tot het *jaarverslag*. De daarmee verkregen ruimte heb ik, gegeven het verzoek aan de andere inleiders, de heren Burggraaff en Traas, een beschouwing te wijden aan de *jaarrekening*, aldus willen benutten dat

- allereerst enige aandacht wordt gegeven aan de verantwoording van de onderneming in ruime zin
- vervolgens wordt gezien tot welk resultaat, in casu jaarverslag de in de laatste decennia opgetreden ontwikkelingen hebben geleid
- tenslotte meer specifiek wordt ingegaan op de „rest” van het jaarverslag, d.w.z. het jaarverslag exclusief de jaarrekening.

1 De verantwoording van de onderneming

1.1 *Verantwoordelijke samenleving*

De vraag naar openheid, de roep om informatie - breed en diep - is in de laatste decennia sterk toegenomen. Zijn wij nieuwsgieriger geworden? Of voelen wij ons bij sommige zaken meer betrokken dan vroeger en ook bij meer zaken betrokken?

Het lijkt niet zo aannemelijk dat de mens veel nieuwsgieriger zou zijn dan 50 of 100 jaar geleden. Wel registreert men hier en daar een vragen naar informatie - bijvoorbeeld over de onderneming maar ook over tal van andere onderwerpen - dat de indruk wekt vooral te stoeien op achterdocht en afkeer. Deze ondeugden zijn al evenmin nieuw; wel zijn zij in verschillende tijden op verschillende objecten gericht. Waar eens de adel aversie ontmoette geldt dat nu soms ondernemers, politici, of professoren.

Belangrijker in dit proces naar openheid lijkt de toegenomen scholing, opleiding, kennis bij grote groepen van de bevolking. De gezichtskring wordt breder, de aandacht gaat dieper.

Nog fundamenteler als basis voor de toegenomen vraag naar openheid lijkt mij echter de grote verwevenheid van de samenleving. Alles grijpt in elkaar.

De afhankelijkheden worden meer vermoed en in vele gevallen ook meer gezien, meer ervaren. Zo ontstaat een grotere betrokkenheid, die leidt tot een sterkere behoefte aan informatie. Er rijzen meer vragen. De behoefte aan het krijgen van een antwoord neemt toe, ook aan het geven van een antwoord. Mensen willen antwoord geven op de vraag van anderen naar de effecten van hun handelen. In kleinere en grotere verbanden van de samenleving - bedrijf, gemeente, staat - wordt een zekere verantwoordelijkheid tegenover betrokkenen aanvaard.

¹⁾ Bij de voorbereiding van deze inleiding heb ik dankbaar gebruik gemaakt van suggesties van de heren drs. H. J. D. Dieters, drs. J. V. M. van Heeswijk, drs. J. Piebenga en drs. A. J. Rijnvis, allen werkzaam bij SHV-Holdings.

1.2 *Publieke en private sector*

Het afleggen van verantwoording is in de publieke sector al van oudere datum. Het woord publiek geeft ook aan dat - bij wijze van spreken - ieder mee mag kijken naar wat er gebeurd is of gebeuren gaat. De omstandigheid dat het verwerving en besteding van publieke middelen betrof maakte en maakt dat aannemelijk en vaak noodzakelijk. Anderzijds werd het verwerven en besteden in de private sector, in de sfeer van de onderneming, lang primair en veelal uitsluitend een zaak geacht van degene(n) wiens (wier) middelen in het geding waren. De verantwoording naar buiten ten behoeve van derden, waarbij dan zoals bekend alleen aan middelenverstrekkers cq geldgevers werd gedacht, was sober naar inhoud, presentatie en verspreiding.

Het ligt in de rede dat, gezien de hiervóór aangeduide toegenomen interdependenties, de vraag naar informatie respectievelijk verantwoording over de „private” onderneming toenam. Er is dan ook sinds de verschijning van het rapport „het jaarverslag” in 1955 heel wat gebeurd. Hoewel de relatieve betekenis van de private onderneming in de samenleving duidelijk geringer werd (gemeten naar het aandeel in de nationale investeringen, de bijdrage aan de inkomensvorming enz.) nam de informatie over de onderneming sterk toe.

Minder begrijpelijk is het dat de informatie over de publieke sector, welke sector in dezelfde periode absoluut en relatief zo'n sterke groei vertoonde, in vele opzichten, althans in enkele belangrijke segmenten ervan, zoveel slechter werd. In het verslag van de Algemene Rekenkamer over 1974 kan men omtrent de achterstand in de goedkeuring van jaarrekeningen en in de toezending van accountantsrapporten inzake de instellingen van wetenschappelijk onderwijs lezen dat t.a.v. vijf instellingen de achterstand liep tot 1970, t.a.v. drie tot 1969 en t.a.v. de overige vier zelfs tot 1967. Waarbij dan aangetekend en toegelicht werd dat in het jaar 1974 een aanmerkelijke verbetering in de situatie was ingetreden! Ten aanzien van de academische ziekenhuizen blijkt de toestand niet wezenlijk beter. De reusachtige bedragen die in deze sferen in het geding zijn behoeven nauwelijks in herinnering te worden gebracht; het hoger onderwijs alleen vraagt 5% van de nationale begroting, in geld f 4 miljard. De lankmoedigheid waarmee in brede kring deze en dergelijke feiten geaccepteerd worden geeft wel enige grond aan het vermoeden dat de nog steeds klinkende roep om meer en sneller informatie over de onderneming niet altijd zo zuiver is. Ik waag de stelling dat in ons land de ernstigste lacunes op het terrein van de verslaglegging in de publieke sector liggen.

1.3 *Het antwoord van de onderneming*

1.3.1 *Het historische beeld*

In de traditionele visie op de onderneming, waarin het vermogen en de verschaffers ervan centraal stonden, culmineerde de verantwoording in de jaarrekening: balans, winst- en verliesrekening en de toelichting. Bij het overgrote merendeel van de ondernemingen waar de functies van initiatief, kapitaalverschaffing en leiding samenvallen, ging het er primair om dat de ondernemer/eigenaar zelf wist hoe de zaken er bij stonden. Bij het relatief kleine aantal open vennootschappen (oude stijl) was er dikwijls een werkelijke

scheiding tussen leiding en kapitaalverschaffing en was er in een aantal gevallen een grote groep van kapitaalverschaffers. De kring van degenen aan wie verantwoording werd afgelegd was dan aanzienlijk ruimer en de jaarrekening werd dan nog wat aangevuld met andere informatie tot een jaarverslag.

Aldus zag het patroon van de regulaire informatie over de Nederlandse onderneming er uit. Er waren incidentele aanvullingen, in sporadische gevallen in de vorm van tussentijdse (winst)berichten en voorts in de vorm van prospectussen, uitgegeven ter gelegenheid van een emissie van aandelen of van obligaties.

1.3.2 Tendensen in de laatste twintig jaar

Dit „historische” beeld van de verantwoording over de onderneming heeft in de afgelopen twintig jaar wijzigingen ondergaan. Daarbij zijn *twee* ontwikkelingslijnen tegelijkertijd waarneembaar.

In de *eerste* plaats is er een trend opgetreden naar een betere, kwalitatief hoogwaardiger verslaggeving vrijwel geheel binnen het kader van de traditionele visie op de onderneming, d.w.z. ten behoeve van de kapitaalverschaffer(s). De verschuiving van de particuliere naar de institutionele belegger, met zijn zoveel betere equipering, in dezelfde periode, heeft hier zonder twijfel een belangrijke rol gespeeld. Hoewel enkele andere categorieën van belangstellenden worden genoemd is deze trend duidelijk aan de orde in het eerder genoemde rapport „het jaarverslag” uit 1955. Het blijkt uit de motivering, uit de omstandigheid dat bijvoorbeeld het personeel niet bij de (overige) groepen van belangstellenden wordt genoemd en ook uit de samenstelling van de commissie. Deze ontwikkelingslijn leidde tot meer en betere en beter gepresenteerde informatie in de jaarverslagen van open vennootschappen, tot meer tussentijdse berichten, periodiek cijfermatig en incidenteel in tekst, tot persinformatie via persconferenties en al of niet georganiseerde interviews. Bewust of onbewust stond de verslaggeving in de V.S. - niet onbelangrijk in kwaliteit opgestuwd door het actieve beleid van de beursbesturen - min of meer model.

In de *tweede* plaats groeide vanuit de eerder aangegeven ervaring van toegenomen verwevenheid en betrokkenheid de behoefte tot het ontvangen respectievelijk verstrekken van informatie bij cq aan geheel andere categorieën dan kapitaalverschaffers. Daarom noopte deze tendens tot informatie ook in die gevallen waar dat vanuit de faktor kapitaal gezien niet of nauwelijks nodig was en daarmee tot informatie over een zeer veel groter aantal ondernemingen. Zonder twijfel is daarbij in het algemeen de sterkste betrokkenheid aan de orde bij het personeel van de onderneming - stellig vanuit de zorg voor de continuïteit maar ook in een bredere zin - en voorts bij de overheid. De informatie over de onderneming toont met name de weerslag van de behoefte bij de eerstgenoemde groep: de werknemers. Dat wordt manifest in de inhoud van „normale” jaarverslagen maar ook in allerlei specifieke informatie in de vorm van sociale jaarverslagen, gepubliceerde sociale statuten enz. Zeker ontmoet men bij een toenemend aantal ondernemingen ook het streven naar verantwoording in nog ruimer kring, naar een soort maatschappelijke informatie, naar public relations in de letterlijke zin. Soms

op grond van specifieke aandriften: verweer tegen veronderstelde milieu-aantasting of tegen verondersteld machtsmisbruik, soms in het algemene en ruime kader van „de” interactie met „de” omgeving. Tot op zekere hoogte, zij het in ongelijke mate, hebben *beide* globaal aangeduide ontwikkelingslijnen voor wat hun invloed op het jaarverslag betreft een „officiële” weerslag gevonden in de Wet op de Jaarrekening.

2 Het jaarverslag in 1975 en daarna

2.1 *Het actuele beeld*

Het feitelijke jaarverslag in onze dagen toont de invloed van de beide in het voorgaande aangegeven ontwikkelingslijnen. Bovendien is de bijzondere, deels historisch unieke economische ontwikkeling van de laatste twintig jaar - zo men wil een *derde ontwikkelingslijn* - er in zichtbaar: ongekend sterke groei, internationalisatie, het ontstaan van grote en veelal gecompliceerde concerns, en, helaas, sterke inflatie. Dat actuele beeld van het jaarverslag is in deze kring zodanig bekend dat met een globale samenvatting kan worden volstaan. Daarbij beperk ik mij thans tot de grote ondernemingen. De kern van het jaarverslag is nog steeds de jaarrekening, opgesteld volgens de voorschriften van de Wet op de Jaarrekening. Er is voorts een vaste kern bestaande uit een direktieverslag, een prae-advies van commissarissen en een accountantsverklaring. Tenslotte treft men veelal aanvullende informatie aan zoals een overzicht van kengetallen, een meerjarenoverzicht, een staat van herkomst en besteding van middelen, een specificatie van dochterondernemingen, bedrijfsmiddelen, opdrachten enz., een organisatieschema.

2.2 *De les van twintig jaar*

Vergelijkt men „het” jaarverslag van nu met dat van 20 jaar geleden dan lijkt mij drieërlei conclusie te trekken:

- a. naar de *inhoud* gezien is de verandering vooral toe te schrijven aan de eerste ontwikkelingslijn: meer en betere informatie ten behoeve van kapitaalverschaffers; ook was het vooral deze tendens die tot een sterk verbeterde verzorging van het jaarverslag leidde.
- b. de tweede ontwikkelingslijn: bredere informatie ten behoeve van andere categorieën van betrokkenen, wordt primair zichtbaar in het grotere *aantal* ondernemingen dat een jaarverslag publiceert; wat de inhoud betreft blijkt deze trend eigenlijk in hoofdzaak slechts specifiek uit de sociale paragraaf cq alinea in het direktieverslag en voorts uit een enkele informatie in de jaarrekening, bijvoorbeeld over de hoogte van de commissarissenvergoedingen. Wel valt meer en meer een wijziging in de *toon* van het direktieverslag te constateren; ik kom daar nog op terug.
- c. de derde ontwikkelingslijn: groei, internationalisatie, grotere en gecompliceerder ondernemingen en inflatie, heeft er toe geleid dat in een toenemend aantal gevallen jaarverslagen en met name de erin opgenomen *jaarrekeningen* *onbegrijpelijk* en onleesbaar zijn geworden en wel temeer naarmate het grotere ondernemingen betreft.

Bij deze wellicht boud klinkende bewering wil ik even stilstaan. Jaarrekeningen beogen een beeld te geven van vermogen en resultaat, van liquiditeit, solvabiliteit en rentabiliteit. Ook in deze sfeer berust beoordelen, waarden op vergelijken. Vergelijken met het verleden en met andere ondernemingen. Welnu, wie ten aanzien van een specifieke onderneming niet uitvoerig en diepgaand op de hoogte is van de *invloed* van met name

- 1 de verwerking van valutavraagstukken en van wijzigingen in die verwerking
- 2 de gekozen consolidatie-grondslagen en van wijzigingen daarin
- 3 de gebruikte waarderingsmethoden en van veranderingen daarin
- 4 de gehanteerde vormen van zogenaamde off-balance financing

is niet tot een verantwoord oordeel in staat. Het is voor een vakman - als ik mijzelf op grond van een zekere wetenschappelijke vorming maar meer nog op basis van een jarenlange ervaring met het opstellen van jaarrekeningen in een grote, gecompliceerde onderneming deze kwalificatie mag aanmeten - beurtelings gemakkelijk en triest te zien tot welke oordelen credietgevers, beleggers en journalisten zich in staat achten, om over minder deskundigen maar te zwijgen. En als ik in dit illustere hoenderhok nog een goedbedoeld knuppeltje mag deponeren: het is soms ontmoedigend te zien in hoe geringe mate de serieuze arbeid van controlerende accountants eigenlijk bijdraagt tot het beoogde inzicht.

Omdat er een kans is dat deze opmerkingen aanleiding geven tot misinterpretatie wil ik nog een enkel punt benadrukken. De onbegrijpelijkheid van een toenemend aantal jaarrekeningen is naar mijn opvatting primair een gevolg van de meergenoemde economische ontwikkelingen uit de afgelopen decennia, in deze beschouwing over het jaarverslag aangeduid als de derde ontwikkelingslijn. Een grote, multinationale onderneming is een te ingewikkeld geheel om in deze turbulente tijd in één of enkele overzichten in bestaan en ontwikkeling getypeerd te kunnen worden. In essentie onderscheidt de onderneming zich daarin niet van een nationale staat, noch van een grote stad. Er is dus vooral sprake van *onmacht*. Waarnemers, ook in de wetenschappelijke wereld, die vraagstukken als deze graag vanuit een aantal vooringenomenheden benaderen, spreken soms te haastig van onwil, alsof een bewuste tendens tot verbergen of onduidelijk maken zou prevaleren. Natuurlijk streeft ieder die verantwoording aflegt naar een presentatie die het gepresenteerde zo goed mogelijk laat uitkomen. Maar dat is niet nieuw en gebeurt niet alleen met betrekking tot ondernemingen. Er zijn wel onderwerpen waar de marges voor subjectiviteit heel wat ruimer zijn!

Wat de financiële pers betreft nog dit. Men hoort in kringen van ondernemers nogal eens de opmerking dat „de” (financiële) pers „de” jaarverslagen zo slecht weergeeft en bespreekt. Ik ben in de loop der jaren onder de indruk gekomen van de kwaliteiten van een aantal financiële journalisten. Om deze gecompliceerde stukken - mijn oordeel over de leesbaarheid in vele gevallen kent U intussen - in de uiterst korte tijdspanne die doorgaans voor dit werk beschikbaar is (alle jaarverslagen verschijnen in dezelfde korte periode en de redactiestaven kunnen uiteraard niet voor enkele weken worden „opgerekt”) weer te geven respectievelijk te becommentariëren is een

uiterst moeilijke opgave, die door verschillende financiële redacteuren in de gegeven omstandigheden met verve wordt verricht.

Samenvattend toont een vergelijking met het jaarverslag van de grote onderneming van twintig jaar geleden naast een toegenomen aantal jaarverslagen en een betere verzorging ervan een (poging tot) verbreding van de informatie, vooral maar niet uitsluitend gericht op de kapitaalverschaffer. Via deze verbreding wordt getracht verschillende categorieën van geïnteresseerden tegelijkertijd te contenteren. Daarnaast hebben groei en inflatie zich ook in de jaarverslagen gemanifesteerd en wel zonder dat de gecompliceerde invloeden ervan, met name op de jaarrekening, voldoende werden respectievelijk zijn onderkend.

2.3 *Different information for different purposes*

Is het bij die stand van zaken verwonderlijk dat jaarverslagen vrijwel door niemand gelezen worden? Niet in de financiële wereld - in de wereld van de kapitaalverschaffers - omdat ze te moeilijk, te onduidelijk en dikwijls in wezen ook voor hen te weinig informatief, te weinig specifiek en te weinig boeiend zijn. Niet in de kringen van het personeel; ten dele om dezelfde redenen, vooral omdat de informatie niet op de interesse van de gemiddelde medewerker is toegesneden. „Het” jaarverslag - het werd reeds eerder gesteld - is ook vandaag toch vooral nog een voortzetting van het oude stijl jaarverslag, primair bedoeld voor de kapitaalverschaffer. Het is dan ook begrijpelijk dat het instituut van het separate, *sociale* jaarverslag zich snel ontwikkelt. Tenslotte: evenmin in kringen van de overheid. Welke overheid zou dat moeten doen, wie zou daar tijd voor hebben en ook: voorzover er bij overheden behoefte bestaat aan informatie over de onderneming, wordt die behoefte dan gedekt door een jaarverslag?

Ik ben van mening dat jaarverslagen niet dan bij uitzondering worden gelezen; het gebeurt incidenteel - en veelal partieel - bijvoorbeeld bij het aangaan van nieuwe relaties cq transacties.

Is de hier aangeduide praktijkdominant: een voortgezette oriëntatie op de kapitaalverschaffer te betreuren, bijvoorbeeld tegen de achtergrond van de maatschappelijke ontwikkeling? Ik meen van niet.

Het komt mij voor dat „het” jaarverslag niet voor zó sterk verschillende doelen respectievelijk verschillend georiënteerde doelgroepen kan worden gebruikt. Naar analogie met een bij economen bekende uitspraak zou men kunnen stellen: *different information for different purposes*.

In concreto: geef de overheid de specifieke informatie die hij nodig acht, geef de faktor arbeid een op de eigen behoeften afgestemde informatie, in sociale jaarverslagen en/of anderszins en richt „het” jaarverslag primair op de faktor kapitaal. Probeer niet alle geïnteresseerde partijen met eenzelfde stuk te dienen; het zal er toe leiden dat niemand tevreden is. Het voorstel van de studiegcommissie onder leiding van Derek Boothman uit de Engelse accountantsorganisaties om de social accounting te integreren in het bestaande „financiële” jaarverslag acht ik dan ook niet doelmatig. Concentratie op één doelgroep zal de kans op het bereiken van de beoogde lezers verhogen. Dat is niet alleen belangrijk vanuit die lezers gezien maar zeker ook uiterst gewenst

tegen de achtergrond van de waarlijk niet geringe inspanning en zorg die elk jaar weer in zoveel ondernemingen door tal van medewerkers aan de vervaardiging van het jaarverslag worden besteed.

Deze inleiding wordt gehouden ten behoeve van een gesprek, een gedachtenwisseling over het jaarverslag, waarvan de jaarrekening de kern vormt. In het voorgaande werd betoogd dat het doelmatig lijkt dit jaarverslag primair te (blijven) richten op de faktor kapitaal. Daarom zal hier niet verder worden ingegaan op de belangrijke vraag welke informatie voor andere categorieën dan de kapitaalverschaffers gewenst is naar inhoud, vorm en frequentie. Bovendien noopt de taakafbakening tussen de inleiders mij ertoe de *jaarrekening* als zodanig te laten rusten. Ik beperk mij dus in het hierna volgende tot de rest van het jaarverslag.

3 Jaarverslag exclusief jaarrekening

3.1 Voor wie?

De keuze - uit overwegingen van doelmatigheid - voor een oriëntatie op de faktor kapitaal houdt nog niet in dat de belangen en daarmee de interessen *binnen* die faktor homogeen zijn. Er zijn aandeelhouders: grote en kleine, beleggers en speculanten, en er zijn verschaffers van vreemd vermogen: kort of lang, achtergesteld, niet achtergesteld of juist met extra zekerheden. Hoewel op verschillende punten een gemeenschappelijke interesse zal bestaan lijkt het nuttig enigszins rekening te houden met specifieke voorkeuren bij groepen binnen de faktor kapitaal.

3.2 Waarover?

In essentie ligt de belangstelling bij de participanten in de faktor kapitaal bij de thema's *waarde en winst*. Alle informatie die voor de huidige en te verwachten omvang van deze grootheden relevant kan zijn lijkt daarom dienstig als inhoud van het jaarverslag.

3.2.1 Keuze-overwegingen

Daarbij zal enige keuze niet te vermijden zijn; het minder belangrijke kan weggelaten worden en soms moet men zelfs een voor een bepaalde categorie belangrijke informatie achterwege laten omdat vermelding een te grote kans op schade inhoudt. Dat klinkt wellicht wat ominous maar het is onwerkelijk om dit feit te verzwijgen. Informatie ten behoeve van de ene categorie van betrokkenen kan misbruikt worden door een andere groep. Klassiek is het voorbeeld van het misbruik van informatie, verstrekt ten behoeve van kapitaalverschaffers, door concurrenten van de onderneming. In een samenleving echter die vanuit bepaalde kringen voortdurend gevoed wordt met de gedachte dat er in de onderneming fundamentele tegenstellingen bestaan tussen arbeid en kapitaal, lijkt de kans op informatiebeperking of zelfs -verstoring veelmeer *daar* zijn grond te vinden. De veronderstelling dat hiervan sprake is ontmoet men in het dikwijls geuite vermoeden dat de berichten over beper-

kingen van afzet en produktie een duidelijke correlatie zouden vertonen met naderende loononderhandelingen. Zeker is dat dit spanningsprobleem zich voordoet bij het schrijven van het direktieverslag. De *toon* die men met name als het gaat over de perspectieven geneigd is te kiezen met de kapitaalverschaffers voor ogen is wezenlijk anders dan die welke veelal verkozen wordt als men zich tot het personeel richt. Het verschil tussen zelfs een voorzichtig optimisme en een geserreerd pessimisme is niet onbelangrijk. Mede gezien de interesse en de houding in de financiële wereld ligt hier voor de onderneming een probleem dat naar mijn indruk van jaar tot jaar dringender wordt. Ik zou op dit punt nog een ander concreet informatie-element ter sprake willen brengen. Ik bedoel de vraag naar een gesegmenteerde verslaggeving, een informatie per divisie, groep of activiteitengebied. Bij dit vraagstuk doen zich niet onbelangrijke „technische” problemen voor - denk aan het thema van de verrekenprijzen bij onderlinge leveranties - maar die zijn niet onoverkomelijk. De aarzeling van de kant van de gediversificeerde ondernemingen om deze informatie te verschaffen ligt in een aantal gevallen meer bij het concurrentiegezichtspunt. Met name heldt dat als de concurrentie overwegend uit kleinere ondernemingen bestaat die niet of slechts op uiterst globale wijze behoeven te publiceren. Eén voorbeeld hiervan is de uitgeverij. Men kan echter tegenwerpen dat in de gevallen waarin de concurrentie vooral bestaat uit gespecialiseerde bedrijven die wél uitvoerig moeten publiceren de gediversificeerde onderneming die geen gesegmenteerd verslag uitbrengt juist een ongerechtvaardigd voordeel geniet. De sterkste aarzeling tegenover een gesegmenteerde verslaggeving vindt zijn grond dan ook elders en wel bij het onbegrip ten opzichte van de onderneming bij relevante personen en groepen in de samenleving. Ik doel op het volgende. Wie thuis is in de wereld van de onderneming weet dat voor vrijwel elke onderneming geldt dat op sommige onderdelen veel, op andere matig en op weer andere slecht verdiend of soms zelfs (veel) verloren wordt. Het streven is er uiteraard voortdurend op gericht om voornamelijk of eigenlijk uitsluitend goed verdienende lijnen te hebben maar de praktijk is dat desondanks het genoemde patroon overheerst. Het is in wezen een consequentie van de ondernemingsgewijze produktie, die, naar de ervaring leert, voor elk produkt cq elke activiteit een levenscyclus kent met - grosso modo - a) een beginfase met hoge aanloopkosten en dus bescheiden of negatieve resultaten, b) een hoogzomer met een oogst van forse winsten en c) een eindfase met opnieuw beperkte resultaten of, in onze dagen steeds meer, zelfs zeer hoge afbouwverliezen. Welnu, welk begrip mag men voor véél verdienende onderdelen verwachten in een tijd dat zelfs bij een uiterst minieme en helaas in vele gevallen negatieve rentabiliteitspositie van het bedrijfsleven de aversie tegen de winst respectievelijk de suggestie dat de winsten een onbehoorlijke omvang zouden hebben niet uit de lucht is? Ik denk dan niet alleen aan de spookbeelden met betrekking tot de op winst beluste onderneming die ook vandaag nog door op polarisatie gerichte personen en organen worden opgeroepen, maar moet in dit verband helaas ook melding maken van de volstrekt ontijdige introductie van de VAD door een kabinet waarin zeer respectabele ministers zitting hebben.

De vraag naar een gesegmenteerde verslaggeving is begrijpelijk maar even-

zeer zal het begrijpelijk zijn dat de onderneming er weinig behoefte aan heeft z'n eigen graf te graven.

Terugkerend naar de keuze tussen belangrijk en minder belangrijk: hoe maakt men die? Alvorens op concrete informatie-stukken in te gaan aller-eerst enkele algemene opmerkingen naar aanleiding van deze vraag.

3.2.2 Niet objectiveerbare informatie

Sommige gegevens zijn uitermate belangrijk, juist ook voor het beeld van waarde- en winstontwikkeling. Ze zijn echter niet altijd op een objectiveerbare wijze te verstrekken. Denk aan de informatie over de leiding. In wezen is de leiding de belangrijkste faktor als het gaat om de toekomst van de onderneming. Veel meer dan een organisatieschema of, incidenteel, een beschouwing over onderwerpen die iets zeggen over de opvattingen cq de werkwijze van het management kan men in een jaarverslag echter niet opnemen. De suggesties met betrekking tot een management-audit waarbij terecht wordt uitgegaan van de uitzonderlijke betekenis van leiding en organisatie voor de onderneming, lijken voorzover ze verder gaan toch niet goed te realiseren. Ook de wel bepleite human resource accounting is, zo komt het mij voor, niet operationeel te maken.

3.2.3 Verleden, heden, toekomst

De vraag die de kapitaalverstrekker zich fundamenteel stelt is: hoe staat de onderneming er thans bij en hoe zal zich dat beeld in de toekomst ontwikkelen? De informatie zou dus moeten gaan over *heden en toekomst*. Wat het heden betreft zal dit o.a. betekenen dat relevante verschillen tussen de situatie op het tijdstip dat het jaarverslag verschijnt en die op het balansmoment dienen te worden vermeld. De behoefte aan informatie over de toekomst wordt regelmatig geuit. Zeker in een tijdperk van streven naar zekerheid ligt dat voor de hand. Kan men aan die behoefte voldoen? Ter sprake komt dan de publicatie in een jaarverslag van cijfermatige prognoses op korte of langere termijn. Het is bekend dat ondernemingen doorgaans grote aarzeling voelen tegenover zo'n publicatie. Ik vermoed ook dat juist waar die aarzeling niet bestaat er reden is om waakzaam te zijn. De voorzichtigheid van de SEC op dit punt kan ik dan ook wel begrijpen (alleen korte termijn prognoses zijn toegestaan en dan nog onder de voorwaarde dat achteraf prognose èn werkelijkheid worden gepubliceerd). Voorzichtigheid (korte termijn prognose en een, vooral preventief werkende, accountantsverklaring erbij) bij de Londense effectenbeurzen met hun voorschriften terzake van overnames en fusies leidde tot een gunstige score bij de vergelijking van prognose en werkelijkheid, maar kon toch griezelige ervaringen in een aantal spectaculaire gevallen niet verhinderen. Een sterke ontwikkeling in de richting van het opnemen van winstprognoses zeker op een wat langere termijn in jaarverslagen is mijns inziens niet te verhoppen noch ook te verwachten, tenzij de drang tot „politiseren” met z'n implicaties van toekomstperspectieven middels trekkende slogans en van korte termijn oriëntatie ook de onderneming zou overspoelen.

Een indicatie omtrent de voorgenomen *investeringen*, althans wanneer die betrekking heeft op een korte periode, lijkt minder problematisch en zal

zeker door de kapitaalverschaffer worden gewaardeerd. Gegeven de mijns inziens bescheiden mogelijkheden tot „rechtstreekse” toekomstinformatie zal de basis voor het oordeel over de toekomst toch vooral ontleend moeten worden aan de gegevens over heden en *verleden*.

3.3 *Cijfermatige informatie*

3.3.1 *Inflation-accounting*

Een deel van de cijfermatige informatie uit het jaarverslag ligt wellicht in strikte zin buiten de jaarrekening maar is daar toch zo nauw mee verbonden dat een opname in de toelichting op balans en winst- en verliesrekening niet ongebruikelijk is. Hierbij kan met name gedacht worden aan de gegevens die, in aanvulling op de cijfers in de jaarrekening, worden verstrekt teneinde de invloed van de inflatie te elimineren cq te registreren. De forse inflatie in grote delen van de wereld heeft aan de belangstelling voor de inflation-accounting een stevige impuls gegeven. Ik acht dit onderwerp zo zeer verbonden met de jaarrekening dat ik er gegeven de afgesproken taakverdeling slechts een enkele opmerking over wil maken. Het is van buitengewoon grote betekenis dat gezocht wordt naar een systeem waarbij de invloed van de inflatie wordt getoond. Ik ben daarbij van mening dat men bereid moet zijn een zekere mate van subjectiviteit te aanvaarden tegenover de evidente irrelevantie van objectieve historische gegevens. Het probleem ligt echter bij het „zoveel hoofden, zoveel zinnen”. Er is een groeiend aantal systemen van inflation-accounting. Wij kennen uit eigen land al de verschillende varianten van het vervangingswaarde-stelsel. Uit andere landen - de VS, Australië, Engeland, Brazilië - komen nieuwe varianten tot ons. De uitkomsten bij die verschillende systemen lopen echter zéér sterk uiteen, zoals onlangs nog eens voor de in Engeland gepropageerde current cost accounting versus de current purchasing power methodiek is uitgerekend. Een ongeveer gelijktijdige introductie van verschillende systemen zou dan ook - zo valt te vrezen - een niet geringe *verwarring* als belangrijk neven-effect te weeg brengen.

Het lijkt dan ook minder belangrijk welk systeem gekozen wordt alswel dat die keuze zo uniform cq algemeen mogelijk geschiedt; het gekozen systeem zal wel tot vergelijkbare uitkomsten moeten leiden. Er ligt hier, dunkt mij, een belangrijke taak voor de verschillende nationale accountants-organisaties, waarbij „oudste rechten” en/of wetenschappelijke perfectie ondergeschikt moeten zijn aan de dringende eis tot eenheid. Als ik de kranten goed gelezen heb is dezer dagen op dit punt een belangrijke stap gezet.

3.3.2 *Kerncijfers*

Een informatie die in een toenemend aantal jaarverslagen wordt opgenomen is een lijst met kerncijfers. Omzet, toegevoegde waarde (bruto of netto), winstgegevens (voor en na belasting, inhouding en uitkering), belastingen, afschrijvingen, kasstroom, vermogenscomponenten (waaronder zeker het eigen vermogen), rentabiliteitsgegevens, bepaalde verhoudingsgetallen (eigen ten opzichte van vreemd vermogen, vlottende activa ten opzichte van vlottende passiva), loonsom, aantal personeelsleden - ziedaar enkele relevante

kerngegevens. De opsomming is niet uitputtend. De essentie is informatie over liquiditeit, solvabiliteit en rentabiliteit; daarnaast zijn groei-indicaties van groot belang. Dikwijls zal het nuttig zijn bepaalde grootheden (winst, dividend, kasstroom) ook per aandeel te verstrekken; bij vennootschappen met aan de beurs genoteerde aandelen zullen bepaalde beursgegevens niet ontbreken.

3.3.3 Meerjarenoverzicht

Naast een overzicht met kerncijfers, veelal geplaatst op een van de eerste bladzijden van het jaarverslag, wordt in vele verslagen een meerjarenoverzicht opgenomen; soms wordt alleen met laatstvermeld overzicht volstaan. Ook dit overzicht kan een uitstekende basis bieden voor een beoordeling van de ontwikkeling van de onderneming. Een periode van tien jaren lijkt daarbij voldoende. Dit overzicht zal dezelfde gegevens kunnen bevatten als die welke bij de kerncijfers werden opgesomd. Soms worden daar nog andere nuttige gegevens aan toegevoegd zoals: het nominale aandelenkapitaal, het balans-totaal, kwantitatieve omzet - cq productiegegevens, loonkosten per man, indicaties omtrent de productiviteit (productie of omzet per man, per oppervlakte eenheid enz.), capaciteitsgegevens, omzetsnelheden (voorraden, debiteuren). Een nare omstandigheid die de meerjaren-informatie uit kerncijfers en/of meerjarenoverzicht althans met betrekking tot een aantal gegevens verstoort is het optreden van *systeem-veranderingen*. Daarbij is vooral te denken aan wijzigingen in waarderingsmethode, afschrijvingspolitiek, valuta-omrekening, kortom: in winstbepaling en vermogensbepaling en voorts in consolidatiegrondslagen. Wij wezen er reeds op dat bedoelde wijzigingen het inzicht in het ondernemingsgebeuren soms in ernstige mate belemmeren. Een toelichting op het effect van de verandering in het jaar van optreden is zeker nuttig maar lost het probleem niet in betekenende mate op. Het verbieden van systeemveranderingen is uiteraard illusoir. Men zal ruimte moeten laten voor veranderingen die toch in essentie als verbeteringen kunnen worden beschouwd. Voorts zal men begrip moeten hebben voor „aanpassingen” door een onderneming die het gevaar loopt als gevolg van een wat solitaire systeem-keuze gedeclasseerd te worden.

3.3.4 Staat van herkomst en bestedingen

De staat van herkomst en besteding der middelen mag zich verheugen in een toenemende populariteit (waarbij overigens niet alle opstellingen onder deze naam even informatief zijn). Het is zelfs denkbaar om een meerjarenoverzicht uit een reeks van deze „staten” te laten bestaan.

3.3.5 Overige cijfermatige informatie

Het is zonder twijfel mogelijk de genoemde cijfermatige informatie uit te breiden. Incidenteel komt men dat ook in jaarverslagen tegen; één voorbeeld is de verdeling van de toegevoegde waarde. Hoewel dit een nuttig gegeven is zal men moeten waken voor de bomen en het bos. Overdaad kan schaden. Wel moet men alert blijven op veranderingen in de informatie-behoefte. Nieuwe belastingen, de invoering van een vermogensaanwasdeling, specifieke

overheidsmaatregelen kunnen bepaalde gegevens plotseling een relevantie geven die zij daarvoor niet hadden.

3.4 *Verbale informatie*

3.4.1 *Direktieverslag*

De belangrijkste verbale informatie in het jaarverslag is het verslag van de directie. Wij hebben in het voorgaande reeds verschillende opmerkingen gemaakt die op het direktieverslag betrekking hebben (de toon, de toekomst-informatie, ontwikkelingen na balansdatum, niet objectieveerbare informatie). Ter aanvulling nog het volgende.

Bij een grote onderneming komt de informatie voor het direktieverslag uit verschillende delen van de onderneming. De verwerking tot één consistent verslag vraagt veel zorg. Er moet een eenheid zijn in stijl en toon. De aandacht voor de verschillende delen moet niet opvallend disproportioneel zijn, de beoordeling moet evenwichtig zijn. Het leggen van bewuste accenten in de aandacht voor bepaalde delen van het bedrijf en/of voor bepaalde beleidsaspecten behoeft daarmee overigens niet in strijd te zijn. Integendeel: het van jaar tot jaar kiezen van een wat nader uitgewerkt onderwerp - organisatiestructuur, management development, inspraakbeleid, financieringspolitiek, internationalisatie, milieuzorg - kan ertoe leiden dat de lezer méér geboeid wordt. Ook en juist in het direktieverslag echter manifesteert zich het probleem om van de ontwikkeling van een groot en veelal gecompliceerd geheel een enigszins oriënterend beeld te geven. Een goed beeld zou een zeer omvangrijk verslag vragen; binnen het bestek van een hanteerbaar, nog te lezen verslag kunnen ook aan belangrijke zaken slechts enkele woorden of zinnen worden gewijd.

3.4.2 *Overige verbale informatie*

In elk jaarverslag komen nog andere geschreven stukken voor dan het direktieverslag. Er is bijvoorbeeld steeds een *prae-advies van commissarissen*, 'n onmisbaar maar nogal formeel stuk met zeer geringe informatiewaarde. Belangrijk ook is de *accountantsverklaring*. Echter ook die geeft een beperkte informatie. De functie is meer die van een „garantieverklaring”. De arbeid van de externe accountant - uitmondend in zijn verklaring bij de jaarrekening - is uitermate belangrijk, misschien nog het meest in preventieve zin. De betekenis van zijn verklaring kan niet los worden gezien van hetgeen eerder vooral met betrekking tot de grote onderneming werd opgemerkt. Het beeld waarvan in zijn verklaring sprake is kan immers slechts „getrouw” zijn in een zeer bepaalde zin, die niet door elke lezer op voorhand zo wordt verstaan. Als het waar is dat een jaarrekening slechts een beperkte informatie kan geven, kan in de daarbij afgegeven accountantsverklaring niet bedoeld zijn méér te bevestigen.

Voor een verklaring over de leiding zijn wij zoals reeds eerder gesteld niet geporteerd, een sociale verklaring past bij de gekozen opvatting over het jaarverslag daar niet in. Voor beide acht ik overigens „de” accountant niet geëquipeerd.

De laatste jaren verschijnt in sommige jaarverslagen een *verslag van de*

aandeelhouderscommissie, waarin met name omtrent benoemingsaangelegenheden bericht wordt. De informatieve waarde beperkt zich tot het inzicht in hoeverre en met welk resultaat bepaalde spelregels zijn gevolgd. De betekenis van zulk een verslag zal voorts uiteraard correleren met de betekenis van het instituut van de *aandeelhouderscommissie* zelf.

3.5 *Andere informatie; vorm en inhoud*

Behalve cijfermatige en verbale informatie bieden vele jaarverslagen nog andere informatie en wel in de vorm van grafieken, tabellen, foto's, illustraties. De plaats die deze informatie dient in te nemen en de uitvoering ervan moeten ook weer beoordeeld worden vanuit de doelgroep: de faktor kapitaal. Men vraagt zich wel eens af in hoeverre dit thans gebeurt. Weten we eigenlijk voldoende van de voorkeuren van deze categorie van betrokkenen? Prefereren ze vóór alles de „nuchtere” vormen van cijfers en tekst of spreken ook bij deze groep grafische uitbeeldingen en foto's meer aan? Het zou de moeite waard zijn dit nader te onderzoeken.

Welke ook de vorm-voorkeur bij de lezer is, het is altijd van belang in de tekst een leesbare stijl te hanteren, de cijfers overzichtelijk te presenteren, een goed lettertype te kiezen en een duidelijke inhoudsopgave en/of indeling op te nemen.

4 **Besluit**

Het leven, de samenleving, de onderneming zijn gecompliceerder geworden. Dat heeft zijn uitwerking op het jaarverslag niet gemist. In het bovenstaande is dat op enkele punten toegelicht. Daarbij heb ik aan een benadering vanuit de praktijk de voorkeur gegeven. Het was een van de beperkingen in de aanpak. Er waren er meer. Op een aantal vraagstukken binnen het onderwerp of daar nauw aan verwant is niet ingegaan. De behandeling was vooral op de grote en op de Nederlandse onderneming gericht. De moeilijkheden bij de uitgave van jaarverslagen van Nederlandse ondernemingen in andere landen respectievelijk talen werden niet besproken. Aan de extra complicaties van jaarverslagen uit andere landen werd geen aandacht besteed noch aan de ontwikkeling naar internationale afspraken.

Ook ben ik mij ervan bewust dat het betoog hier en daar wat stellend, wellicht wat prikkelend was. Als dat er toe leidt dat de discussie wordt uitgelokt dan kan ik mij troosten met de gedachte dat die aanpak functioneel was.